

Dış Hekimliği Fakültesi Öğrencilerinin İletişim Becerileri ve Empatik Eğilimlerinin Değerlendirilmesi: Tanımlayıcı Bir Çalışma

Evaluation of Communication Skills and Empathic Tendencies of Faculty of Dentistry Students: A Descriptive Study

 Ramazan GÜNEŞER^{a,b}

^aBolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Mehmet Tanrıkulu Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu, İlk ve Acil Yardım Programı, Bolu, Türkiye
^bEskişehir Osmangazi Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Tıp Tarihi ve Etik ABD, Eskişehir, Türkiye

ÖZET Amaç: İletişim becerileri ve empati davranışlarının gelişimi, hekim-hasta etkileşimi ve etkin bir sağlık hizmeti sunumu bakımından önemli bir role sahiptir. Tanımlayıcı nitelikte olan bu çalışmanın amacı, dış hekimliği fakültesi öğrencilerinin iletişim becerileri ve empatik eğilimlerini belirlemektir. **Gereç ve Yöntemler:** Bu çalışma, bir devlet üniversitesi dış hekimliği fakültesinin tüm sınıflarını kapsamaktadır. Çalışmanın verileri, sosyodemografik veri formu, İletişim Becerileri Ölçeği ve Empatik Eğilim Ölçeği'ni içeren anket formu aracılığıyla Mayıs-Haziran 2021 tarihleri arasında çevrim içi ortamda toplanmıştır. Verilerin istatistiksel analizinde, SPSS 22.0 paket programı kullanılmıştır. **Bulgular:** Çalışmaya katılan toplam 242 öğrencinin %73,1'inin (n=177) kadın, %26,9'unun (n=65) ise erkek olduğu saptanmıştır. Öğrencilerin iletişim becerileri (96,01±10,31) ve empatik eğilim (66,70±8,11) skorları yüksek düzeyde bulunmuştur. İletişim becerileri ve empatik eğilim skorları, cinsiyet, empati eğitimi ve gelir değişkenleri bakımından karşılaştırıldığında, gruplar arasında anlamlı bir fark saptanmamıştır (p>0,05). Dış hekimliğini gönüllü olarak tercih eden öğrencilerin, hem iletişim beceri skorlarının (p=0,006) hem de empatik eğilim skorlarının (p=0,008), "hayır/kararsızım" cevabını veren öğrencilere kıyasla anlamlı derecede yüksek olduğu bulunmuştur. İletişim eğitimi alan öğrencilerin, empatik eğilim skorlarının daha yüksek olduğu saptanmıştır (p=0,016). Öğrencilerin iletişim beceri ve empatik eğilim skorları arasında pozitif yönde ve orta düzeyde istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki saptanmıştır (r=0,552; p<0,001). **Sonuç:** Dış hekimliği fakültesi öğrencilerinin, iletişim becerileri ve empatik eğilimleri yüksektir. Mesleği gönüllü tercih etmek ve konu ile ilgili eğitim almış olmak, empati ve iletişim becerilerini olumlu etkilemiştir. Öğrencilerin iletişim becerileri ve empati eğilimleri arasında anlamlı bir ilişki olduğu ve birbirlerini pozitif yönde etkiledikleri anlaşılmıştır.

ABSTRACT Objective: Improvement of communication skills and empathy behaviors have a crucial role in physician-patient interaction and effective health care delivery. The aim of this descriptive study is to determine the communication skills and the empathic tendencies of students of dentistry faculty. **Material and Methods:** This study covers all classes of a state university faculty of dentistry. The data of the study were collected online between May-June 2021 through a questionnaire including socio-demographic data form, Communication Skills Scale and Empathic Tendency Scale. SPSS 22.0 package program was used in the statistical analysis of the data. **Results:** It was determined that 73.1% (n=177) of the 242 students participating in the study were female and the remaining 26.9% (n=65) were male. It was found that students' communication skills (96.01±10.31) and empathic tendency (66.70±8.11) scores were high. As the communication skills and the empathic tendency scores were analyzed in terms of the gender, age, empathy education and income, no significant difference was found between the groups (p>0.05). It was found that both the communication skill scores (p=0.006) and the empathic tendency scores (p=0.008) of the students who voluntarily preferred dentistry were significantly higher than the students who answered as no or indecisive. It was determined that the students who received communication training had higher empathic tendency scores (p=0.016). A positive and moderate statistically significant correlation was found between the communication skills and the empathic tendency scores of the students (r=0.552; p<0.001). **Conclusion:** The communication skills and the empathic tendencies of the students of the dentistry faculty were high. Choosing the profession voluntarily and having received training on the subject affected their empathy and communication skills, positively. It has been understood that there exists a significant relationship between the communication skills and the empathic tendencies of the students and these affect each other positively.

Anahtar Kelimeler: İletişim; empati; dış hekimliği öğrencileri; sosyodemografik faktörler; meslek etiği

Keywords: Communication; empathy; dentistry students; socio-demographic factors; professional ethics

Correspondence: Ramazan GÜNEŞER
Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Mehmet Tanrıkulu Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu,
İlk ve Acil Yardım Programı, Bolu, Türkiye
E-mail: rmzngnsr@gmail.com

Peer review under responsibility of Türkiye Klinikleri Journal of Dental Sciences.

Received: 24 Sep 2021

Received in revised form: 02 Feb 2022

Accepted: 03 Feb 2022

Available online: 08 Feb 2022

2146-8966 / Copyright © 2022 by Türkiye Klinikleri. This is an open access article under the CC BY-NC-ND license (<http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>).

Bireyler, sağlıklı sosyal ilişkiler kurabilmek ve diğer bireyleri doğru anlayarak kendilerini yeteri kadar ifade edebilmek için güçlü iletişim becerilerine sahip olmalıdırlar.¹ İletişim becerileri bireylere, iletişim sürecinde başkalarını anlama ve onları fark etme duyarlılığı kazandırmaktadır.² İletişim sürecinin etkinliği, yalnızca söylenen sözlerden ibaret değil aynı zamanda etkileşimde bulunan tarafların aktif dinleyici olmalarına, birbirlerini anlamaya çalışmalarına ve karşısındaki kişiye yönelme eğiliminde olmalarına bağlıdır. Bu doğrultuda etkin iletişim kurmanın yolu, tutum ve davranışları anlamaktan, beklentileri karşılayabilmekten ve empati kurmaktan geçmektedir.³ Karşıdaki kişiyi dinlemek ve anlamak ardından bir geri bildirimde bulunmak, sağlıklı iletişimin temelini oluşturan öğelerdendir.⁴ İyi iletişim becerisi, toplumsal düzeyde insan ilişkilerinin yanı sıra özellikle insanlarla etkileşimin fazla olduğu meslek alanlarındaki ilişkilerde de kolaylık sağlamaktadır.⁵ Sağlık hizmeti sunucularının iletişim becerileri ve empati davranışlarının yüksek olması, sağlık hizmetinin kalitesi, hasta memnuniyeti ve tedaviye uyum açısından son derece önemlidir.⁶ Sağlık meslekleri icra edilirken doğrudan ya da dolaylı olarak insanlarla ilişki kurulduğundan, mesleki bilgi ve becerinin yanı sıra iletişim ve empati becerilerinin de geliştirilmesi gerekmektedir.⁷ Diş hekimleri de hastaları ile yakından etkileşim kurarak mesleklerini yürütmektedirler. Bu nedenle empati ve iyi iletişim becerileri, bu alan için önemle üzerinde durulması gereken konulardandır. Literatürde, diş hekimliği öğrencilerinin empati ve iletişim becerileri üzerine bazı çalışmalar bulunmaktadır. Uğurlu ve Erdem yaptıkları çalışmada, stajyer diş hekimlerinin iletişim becerilerinin yüksek olduğunu tespit etmişler ve eğitim sürecinde diş hekimliği öğrencilerinin mesleki bilgilerin yanı sıra iletişim becerilerini de kazanmaları gerektiğini vurgulamışlardır.² Klinik eğitim düzeyinin, lisans ve lisansüstü diş hekimliği öğrencilerinin empati seviyelerine etkisini değerlendiren bir çalışmada; lisansüstü öğrencilerinin empati seviyelerinin devam eden klinik eğitimle birlikte azaldığı tespit edilmiştir. Bu çalışmada, diş hekimliği öğrencilerinin hasta davranışlarını daha iyi anlayabilmeleri için empati becerilerini geliştirmelerinin öneminden bahsedilmiş ve ihtiyaç doğrultusunda öğ-

retim stratejisinde düzenlemeler yapılmasının gerekliliğine dikkat çekilmiştir.⁸ Çalışmalardan anlaşılacağı üzere diş hekimliği adaylarının yetiştirilmesi sürecinde, iletişim ve empati yeteneklerinin gelişmesi istenen bir durumdur. Empati kurma ve iletişim becerisine sahip olmanın, meslek hayatına atılacak tüm öğrenciler için gelecekteki iş hayatlarının şekillenmesinde büyük önem taşıdığı bildirilmektedir.³ Bu yüzden geleceğin diş hekimliği adayı olan öğrencilerin empati ve iletişim becerilerinin belirlenmesi ve gerekli görüldüğü takdirde desteklenmesi gerekmektedir. İletişim becerileri ve empatik eğilim düzeylerinin belirlenmesi, öğrencilerin bu konudaki tutumlarının anlaşılmasında, eğitim-öğretim sürecinde bu alanlara yönelik farkındalık kazandırılmasında ve müfredatın yeterliliğinin tartışılması noktasında faydalar sağlayacaktır. Öğrencilerin bu konularda desteklenmeleri, iletişim ve empati yetkinliğine sahip, hasta odaklı sağlık hizmeti sunan diş hekimlerinin yetişmesine yardımcı olacaktır.

Bu çalışmanın amacı, diş hekimliği fakültesi öğrencilerinin iletişim becerileri ve empatik eğilim düzeylerini ve bunların arasında herhangi bir ilişki olup olmadığını belirlemek ve sosyodemografik değişkenlerin öğrencilerin iletişim becerileri ve empatik eğilimlerini etkileyip etkilemediğini ortaya koymaktır. Araştırmanın soruları şunlardır:

- Diş hekimliği fakültesi öğrencilerinin, iletişim beceri ve empati eğilim düzeyleri nasıldır?
- Diş hekimliği fakültesi öğrencilerinin sosyodemografik özellikleri, iletişim beceri ve empati eğilim düzeyleri üzerinde etkili midir?
- Diş hekimliği fakültesi öğrencilerinin iletişim becerileri ve empati eğilimleri arasındaki ilişki istatistiksel olarak anlamlı mıdır?

GEREÇ VE YÖNTEMLER

ETİK ONAY

Çalışma için etik kurul izni, Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimlerde İnsan Araştırmaları Etik Kurulundan (tarih: 29 Nisan 2021, no: 2021/04) alınmıştır. Çalışma, Helsinki Bildirgesi Prensipleri'ne uygun olarak tasarlanmıştır. Tüm gönüllü katılımcıların aydınlatılmış onamları alınmıştır.

EVREN VE ÖRNEKLEM

Çalışma, bir devlet üniversitesi diş hekimliği fakültesinde öğrenim gören öğrenciler ile yapılmıştır. Çalışmanın yapılabilmesi için gerekli kurum izni alınmıştır. Tanımlayıcı nitelikteki çalışmanın verileri, Mayıs-Haziran 2021 tarihinde çevrim içi veri toplama araçları (Google Docs) kullanılarak elde edilmiştir. Ölçümde kullanılacak anket ve form, bu platform aracılığıyla çevrim içi olarak doldurulmaya hazır hâle getirilmiş ve öğrencilere ulaştırılmıştır. Çalışma evrenini 505 öğrenci oluşturmuştur. Örneklem hesabı yapılmayarak, evrenin tamamına ulaşılmaya çalışılmış ancak çalışmaya 242 gönüllü öğrenci katılmıştır. Çalışmanın örnekleme, evrenin %47,9'unu oluşturmuştur. Çalışmanın sonunda, G-Power 3.1 (Universität Kiel, Germany) programında "post hoc" güç analizi, korelasyon analizi ve bağımsız gruplar t-testi dikkate alarak yapılmıştır. İletişim Becerileri Ölçeği ve Empatik Eğilim Ölçeği arasındaki korelasyon analizi sonucuna göre 242 kişilik örneklemin, 0,74'lük bir etki büyüklüğünde %100 istatistiksel güç sağladığı görülmüştür ($\alpha=0,05$). Bölümü isteyerek tercih eden ve etmeyen gruplarda ise ölçek skorlarının bağımsız gruplar ile t-testi ile karşılaştırmasında elde edilen "post hoc" güç %83 olmuştur (etki büyüklüğü $d=0,47$, $\alpha=0,05$). Farklı analizler için yapılan "post hoc" güç analizleri, örneklem sayısının evreni temsil gücünün iyi olduğunu göstermiştir.

VERİ TOPLAMA ARAÇLARI

Veriler; "sosyodemografik veri formu", "İletişim Becerileri Ölçeği" ve "Empatik Eğilim Ölçeği" aracılığıyla toplanmıştır. Ölçeklerin kullanımı için yazarlardan gerekli izinler alınmıştır.

Sosyodemografik Veri Formu: Öğrenciler hakkında tanımlayıcı bilgiler elde etmek amacıyla araştırmacı tarafından oluşturulmuştur. Bu form, öğrencilerin cinsiyet, yaş, sınıf, iletişim ve empati eğitimi alma durumu, bölümlerini gönüllü tercih etme durumu ve gelir düzeylerini sorgulayan 7 sorudan oluşmaktadır. Değişkenlere ilişkin cevap seçenekleri şu şekildedir: Cinsiyet (kadın; erkek), yaş (<20 ; ≥ 20), sınıf (1. sınıf; 2. sınıf; 3. sınıf; 4. sınıf; 5. sınıf), iletişim ve empati eğitimi alma durumu (evet; bilmiyorum/hatırlamıyorum; hayır), bölümünü gönüllü tercih etme durumu (evet; bilmiyorum/kararsızım; hayır),

gelir düzeyi (düşük; orta; yüksek). Gelir düzeyi değişkeni, öğrencilerin algıladıkları gelir düzeylerine göre düşük, orta ve yüksek düzey olarak kategorize edilmiştir.⁹

İletişim Becerileri Ölçeği: Ölçek, üniversite öğrencilerinin iletişim becerilerini ölçmek amacıyla Korkut Owen ve Bugay tarafından geliştirilmiştir. Yirmi beş maddeden oluşan ve 5'li Likert derecelendirme tipinde olan ölçeğin güvenirlik katsayısı 0,88 olarak hesaplanmıştır. Ölçek, iletişim ilkeleri ve temel beceriler, kendini ifade etme, etkin dinleme ve sözel olmayan iletişim ve iletişim kurmaya isteklilik olmak üzere 4 alt boyuttan oluşmaktadır. Likert derecelendirmesi; "1: Hiçbir zaman", "2: Nadiren", "3: Bazen", "4: Sıklıkla", "5: Her zaman" şeklindedir.¹⁰ Yapılan bu çalışmada, ölçeğin güvenirlik katsayısı 0,88 bulunmuştur.

Empatik Eğilim Ölçeği: Bireylerin kendilerine yönelik duygusal duyarlılığını ölçmeyi sağlayan ölçek, Dökmen tarafından geliştirilmiştir. Yirmi madde ve tek boyuttan oluşan ölçeğin güvenirlik katsayısı 0,91 olarak bulunmuştur.¹¹ Ölçek, 5'li Likert derecelendirmeye (1: Beni hiç tanımlamıyor, 2: Beni çok az tanımlıyor, 3: Beni kısmen tanımlıyor, 4: Beni oldukça tanımlıyor, 5: Beni tamamen tanımlıyor) sahip olup, bu çalışmadaki güvenirlik katsayısı 0,72 bulunmuştur.

Ölçeklerin değerlendirme için bir kesme noktası bulunmadığından, öğrencilerin ölçeklerden almış oldukları skorların medyan değerleri kesme noktası olarak kabul edilmiş, ölçek medyan değeri altında olan skorlar düşük; ölçek medyan değeri ve üzerindeki skorlar ise yüksek şeklinde kategorize edilerek yorumlanmıştır.

İSTATİSTİKSEL ANALİZ

İstatistiksel analizler için SPSS 22.0 paket programı (IBM Corp., Armonk, NY) kullanılmıştır. Çalışmanın sonuçları ortalama, standart sapma ve sayı, yüzde değerler olarak ifade edilmiştir. Verilerin normallik dağılımı için "çarpıklık" ve "basıklık" değerlerine bakılmış ve Kolmogorov-Smirnov testi kullanılmıştır. Normal dağılım göstermeyen İletişim Becerileri Ölçeği'nin analizinde Mann-Whitney U testi, Kruskal-Wallis testi ve "post hoc" Dunn testi kullanılmıştır. Empatik Eğilim Ölçeği'nin verileri normal dağıldığı

için bağımsız örneklem t-testi, tek yönlü varyans analizi testi ve “post hoc” Tukey testi kullanılmıştır. Ölçek skorları arasındaki ilişki Spearman korelasyon katsayısı aracılığıyla hesaplanmıştır. Korelasyon katsayısının ilişki düzeyi “0,00-0,25: Çok zayıf ilişki, 0,26-0,49: Zayıf ilişki, 0,50-0,69: Orta düzey ilişki, 0,70-0,89: Yüksek ilişki, 0,90-1,00: Çok yüksek ilişki” kriterlerine göre yorumlanmış ve analizlerde $p < 0,05$ istatistiksel olarak anlamlı kabul edilmiştir.¹²

BULGULAR

Öğrencilere ait tanımlayıcı istatistikler Tablo 1’de verilmiştir. Öğrencilerin %26,9’u erkek, %84,3’ü 20 yaş üzerinde ve %73,6’sı orta gelir düzeyindedir. Öğrencilerin %21,1’i iletişim konusunda, %19,0’ı empati konusunda eğitim aldıklarını belirtmişlerdir. Eğitim aldıkları bölümü kendi istekleri ile tercih eden öğrencilerin oranı %80,2’dir (Tablo 1).

Öğrencilerin İletişim Becerileri Ölçeği’nden aldıkları skorların ortalaması $96,01 \pm 10,31$, medyan değeri ise $96,00$ ’dır. Ölçekten alınan en küçük skor 25 ve en büyük skor 120’dir. Empatik Eğilim Ölçeği’nin skor ortalaması $66,70 \pm 8,11$, medyan değeri ise $67,00$ ’dır. Ölçekten alınan en küçük skor 40 ve en büyük skor 84’tür (Tablo 2).

Öğrencilerin iletişim becerileri ve empatik eğilim skorlarının cinsiyet, empati eğitimi alma ve gelir değişkenleri bakımından karşılaştırmasında, gruplar arasında anlamlı bir fark bulunmamıştır ($p > 0,05$). Ölçeklerin toplam puan ortalamaları açısından cinsiyetler arasında fark incelendiğinde, İletişim Becerileri Ölçeği’nden erkek öğrencilerin; Empatik Eğilim Ölçeği’nde ise kız öğrencilerin daha yüksek puan ortalamasına sahip olduğu görülmektedir. İletişim eğitimi alan öğrencilerin empatik eğilim skorları, diğerlerine kıyasla daha yüksek bulunmuştur ($p = 0,016$). Eğitim aldığı bölümü gönüllü olarak tercih etmelerine göre “evet” cevabını veren öğrencilerin, hem iletişim beceri skorları ($p = 0,006$) hem de empatik eğilim skorları ($p = 0,008$), “hayır/kararsızım” cevabını veren öğrencilere kıyasla anlamlı şekilde yüksek olduğu saptanmıştır (Tablo 3).

İletişim Becerileri Ölçeği ve Empatik Eğilim Ölçeği skorları arasında orta düzeyde pozitif korelasyon ($r = 0,552$, $p < 0,001$) bulunmuştur (Tablo 4).

TABLO 1: Öğrencilere ait tanımlayıcı istatistikler (n=242).

Değişkenler	n	%
Cinsiyet		
Erkek	65	26,9
Kadın	177	73,1
Yaş (yıl)		
<20	38	15,7
≥20	204	84,3
Sınıf		
1. sınıf	61	25,2
2. sınıf	47	19,4
3. sınıf	39	16,1
4. sınıf	47	19,4
5. sınıf	48	19,8
İletişim konusunda eğitim alma durumu		
Evet	51	21,1
Bilmiyorum/hatırlamıyorum	74	30,6
Hayır	117	48,3
Empati konusunda eğitim alma durumu		
Evet	46	19,0
Bilmiyorum/hatırlamıyorum	67	27,7
Hayır	129	53,3
Eğitim aldığı bölümü tercih etme durumu		
Evet	194	80,2
Bilmiyorum/kararsızım	8	3,3
Hayır	40	16,5
Gelir düzeyi		
Düşük	47	19,4
Orta	178	73,6
İyi	17	7,0

TARTIŞMA

Diş hekimliği, insan odaklı bir meslektir. Diş hekimi-hasta ilişkisi, farklı kişisel ilgi alanlarına sahip 2 kişi arasındaki etkileşimi içerir. Bu ilişki, hastanın iyileşme sürecine yardımcı olan öznel ve özneler arası unsurlara sahip olduğundan, hem klinik hem de insani bir bakış açısı içermelidir. Diş hekimleri, etkin sağlık hizmeti sunabilmeleri için teknik bilginin yanı sıra iyi iletişim ve empati becerilerine sahip olmalıdırlar. Diş hekimliği eğitimindeki amaç; alan ile ilgili uygulamaları etkin bir şekilde yapabilmek için gerekli donanıma sahip, yetkin ve etik pratisyenleri yetiştirmektir. Diş hekimliği eğitiminde öğrencilerin, bilgi, davranış, beceri ve yeterlik bakımından belirli

TABLO 2: Ölçeklere ait tanımlayıcı istatistikler.

Ölçekler	$\bar{X}\pm SS$	Medyan	Minimum	Maksimum	Ölçeğin medyan/ minimum-maksimum skorları		Cronbach alfa
İletişim Becerileri Ölçeği	96,01±10,31	96,00	25	120	75/25-125		0,88
Empatik Eğilim Ölçeği	66,70±8,11	67,00	40	84	60/20-100		0,72

SS: Standart sapma.

TABLO 3: Öğrencilerin sosyodemografik özellikleri bakımından iletişim becerileri ve empatik eğilim puanlarının karşılaştırılması.

Değişkenler		İletişim Becerileri Ölçeği				Empatik Eğilim Ölçeği			
		n	$\bar{X}$	SS	p değeri	n	$\bar{X}$	SS	p değeri
Cinsiyet ^a	Kadın	117	95,95	8,73	0,835	117	67,03	7,94	0,309
	Erkek	65	96,15	13,79		65	65,83	8,55	
Sınıf ^b	1. sınıf	61	95,10	11,96	0,982	61	66,41	7,85	0,812
	2. sınıf	47	96,38	8,48		47	65,77	9,03	
	3. sınıf	39	96,38	8,35		39	66,62	8,13	
	4. sınıf	47	94,85	13,28		47	67,04	8,00	
	5. sınıf	48	97,63	7,57		48	67,75	7,75	
İletişim konusunda eğitim alma durumu ^c	Evet	51	97,59	8,55	0,138	51	69,14	7,76	0,016*
	Hayır/hatırlamıyorum	191	95,59	10,71		191	66,06	8,09	
Empati konusunda eğitim alma durumu ^d	Evet	46	97,20	7,37	0,468	46	66,30	8,57	0,709
	Hayır/hatırlamıyorum	196	95,73	10,88		196	66,80	8,01	
Bölümünü isteyerek tercih etme durumu ^e	Evet	194	97,10	9,07	0,006*	194	67,52	7,49	0,008*
	Hayır/karasızım	48	91,60	13,49		48	63,44	9,65	
Gelir durumu ^f	Düşük	47	95,45	15,34	0,497	47	65,06	8,79	0,159
	Orta	178	95,92	8,77		178	66,90	7,93	
	Yüksek	17	98,47	8,10		17	69,24	7,59	

*p<0,05; İletişim Becerileri Ölçeği: Mann-Whitney U testi; Empatik Eğilim Ölçeği: Bağımsız örneklem t-testi; İletişim Becerileri Ölçeği: Kruskal-Wallis testi; Empatik Eğilim Ölçeği: Tek yönlü varyans analizi; İletişim Becerileri Ölçeği: Mann-Whitney U testi; Empatik Eğilim Ölçeği: Bağımsız örneklem t-testi; İletişim Becerileri Ölçeği: Mann-Whitney U testi; Empatik Eğilim Ölçeği: Bağımsız örneklem t-testi; İletişim Becerileri Ölçeği: Mann-Whitney U testi; Empatik Eğilim Ölçeği: Bağımsız örneklem t-testi; İletişim Becerileri Ölçeği: Kruskal-Wallis testi; Empatik Eğilim Ölçeği: Tek yönlü varyans analizi; SS: Standart sapma.

TABLO 4: Diş hekimliği öğrencilerinin iletişim becerileri ve empatik eğilim skorları arasındaki korelasyon analizi.

Spearman rho	Empatik eğilim	
İletişim becerileri	r=0,552**	p<0,001

**Korelasyon 0,01 düzeyinde (2 yönlü) önemlidir.

bir seviyeye ulaşmaları gerekmektedir. Öğrencilerin hastalarla, eğitimcilerle ve diğer mesleklerle olan ilişkilerinde iyi iletişim becerisine sahip olmaları eğitim süreci boyunca kazanılması istenen yeterliliklerdendir.¹³ Bu nedenle geleceğin diş hekimi adaylarının eğitim hayatları boyunca bu konulardaki düzeylerinin belirlenmesi ve becerilerinin artırılması son derece önemlidir. Yapılan bu çalışmada, diş hekimliği

fakültesi öğrencilerinin iletişim becerileri ve empatik eğilimleri araştırılmıştır.

Bu çalışmada, öğrencilerin İletişim Becerileri Ölçeği'nden yüksek düzeyde (96,01±10,31) puan aldıkları saptanmıştır. Literatürde, iletişim becerilerini değerlendirmek amacıyla farklı sağlık branşlarında yapılmış çalışmalar bulunmaktadır. Sağlık bölümünde öğrenim gören öğrencilerin iletişim becerilerinin değerlendirildiği bir çalışmada, puan ortalaması 102,70±9,95 olarak bulunmuştur. Farklı ölçme aracı ile hemşirelik öğrencilerinin iletişim becerilerini belirlemeye yönelik yapılan bir diğer çalışmada, öğrencilerin iletişim becerileri puan ortalamasının 73,75 olduğu belirlenmiştir.^{14,15} Bu çalışmada, öğrencilerin Empatik Eğilim Ölçeği'nden aldıkları skorların

(66,70±8,11) düzeyinin de yüksek olduğu bulunmuştur. Sağlık hizmeti sunucularının hastalara empati gösterme yetenekleri, iletişim becerilerinin temel bir parçasıdır.¹⁶ Bu çalışmanın sonuçlarına benzer şekilde 2 çalışmada, tıp fakültesi öğrencilerinin empatik eğilim puan ortalamasının 65,99±8,16 olduğu, sağlık eğitimi alan öğrencilerin empatik eğilim puan ortalamasının ise 66,07±9,50 olduğu belirtilmiştir.^{7,17} Çalışmadan elde edilmiş sonuçlar, literatürdeki çalışmalarla uyumludur. İletişim becerileri ve empatik eğilim ölçeklerinden alınabilecek üst skorlar göz önüne alındığında, diş hekimliği öğrencilerinin hem iletişim hem de empati davranışlarının kabul edilebilir düzeyde olduğu ve öğrencilerin bu özelliklerinin sürekli olarak geliştirilmeye açık bir alan olması gerektiği anlaşılmaktadır. Hekim-hasta ilişkisinde mesleki bilgi ve beceri kadar iyi iletişim ve empati becerisi de oldukça önemlidir. Bu yüzden mesleki eğitim sırasında hekim adaylarının empati ve iletişim becerilerinin geliştirilmesine yönelik konuların diş hekimliği eğitim-öğretim programlarında yer alması ve etkili biçimde yürütülmesi gerektiği bildirilmiştir.⁷ Ayrıca empati ve iyi iletişim becerilerinin eğitim sürecinde öğrenilebileceği ve geliştirilebileceği belirtilmektedir.^{14,15} Bu doğrultuda, öğrencilere iletişim ve empati becerilerinin artırılmasına yönelik gerek teorik gerekse pratik eğitimler verilerek, bu kavramların hekim-hasta ilişkisindeki önemi vurgulanmalıdır. Geliştirilebilir olan iletişim ve empati davranışlarının, eğitim müfredatlarına eklenip ders içerikleri ile desteklenerek öğrencilerin dikkatleri bu yöne çekilmelidir. İletişim becerileri iyi olan bir hekim, hem hastasının problemlerini uygun şekilde ortaya koyarak tedaviye olan uyumunu ve memnuniyetini hem de kendi mesleki doyumlarını artırarak iş streslerini azaltabilecektir.¹⁸ Bununla birlikte hastaya bütüncül bakım vermek ve sorunlarını çözmek için iyi iletişim becerilerine sahip olmanın önemi de vurgulanmaktadır.¹⁵ Sonuç olarak empati ve iyi iletişim kurmanın, sağlık hizmetlerinde ve hekimlik mesleği özelinde ne denli önemli olduğu anlaşılmaktadır. Bu yüzden geleceğin sağlık profesyoneli adayı olan öğrencilerin empati ve iletişim becerilerinin geliştirilmesi ve desteklenmesi gerekmektedir.

Cinsiyet değişkeni bakımından ne iletişim becerileri ne de empatik eğilim skorlarında gruplar ara-

sında herhangi bir fark saptanmamıştır. Benzer şekilde Apaydın Demirci ve İkiz, cinsiyet değişkeninin üniversite öğrencilerinin iletişim becerilerini ve empatik eğilimlerini etkilemediğini bildirmişlerdir.¹⁹ Tıp fakültesi öğrencilerinde yapılan bir çalışmada da öğrencilerin empatik eğilimlerinde cinsiyet bakımından anlamlı bir fark bulunmamıştır.⁷ Öğrencilerin cinsiyetleri bakımından empatik eğilimlerinde anlamlı bir fark olmamasına rağmen kadın cinsiyetinin empatik eğilim skorları daha yüksek bulunmuştur. Çalışma bulguları ile benzer şekilde kadınların, erkeklere göre daha yüksek empati düzeyi gösterdikleri, empatinin kadınsı bir özellik olduğu savunulmuştur. Empati becerisi konusunda kadınların, erkeklerden daha başarılı olmasını Dökmen, “kadın duyarlılığı” kavramıyla açıklamıştır. Bu kavramın, kadının empatik becerisinin gelişmesine yol açtığını belirtmiştir.²⁰ Gilligan, erkeklerin herhangi bir ahlaki konuda karar verirken adaletli olma duygusu ve bireysel özerklik ile hareket etmelerine karşın kadınların kişiler arası ilişkileri önemsemelerinin sonucu olarak, merhamet ve özen duygularını ön planda tutarak hareket ettiklerini açıklamaktadır.²¹

Öğrencilerin buldukları sınıf düzeyine göre iletişim becerileri ve empatik eğilimlerinde bir fark bulunmamıştır. Turhan, sınıf değişkeninin, öğrencilerin iletişim kurma becerilerini ve empati eğilimlerini etkilemediğini bildirmiştir.³ Aksine Tutak ve ark., hemşirelik öğrencilerinde sınıf büyüdükçe iletişim becerilerinin de geliştiğini bulmuşlar; bu sonucu, eğitimin öğrencilerin empati ve iletişim becerilerinin gelişmesine olumlu katkı sağlamasına bağlamışlardır.¹⁵ Çalışmada, sınıf düzeyleri arasında iletişim ve empati bakımından istatistiksel olarak herhangi bir farklılaşmanın bulunmamasına karşın 5. sınıfta artan bir empatik eğilim ve iletişim becerisi gözlenmiştir. Empati, iyi bir sağlık bakım profesyoneli-hasta ilişkisinin temel bileşeni olduğundan, öğrencilerin empati düzeylerini geliştirmek tıp eğitiminin önemli görevlerinden biridir. Bununla birlikte empatinin genellikle tek başına bir eğitim ve öğretim konusu olarak değerlendirilmediği ve klinik eğitim ve öğrenime entegre edildiği bilinmektedir. Uygulamalı iletişim becerileri derslerinin, eğitimin her aşamasına entegre edilmesinin bu konuda etkili olacağı kesindir.

İletişim konusunda eğitim alan öğrencilerin iletişim beceri skorları daha yüksek olmasına rağmen istatistiksel olarak anlamlı fark bulunmamıştır. Empatik eğilimlerinde ise gruplar arası fark olduğu belirlenmiştir. İletişim dersi alan öğrencilerin empatik eğilimleri, diğer gruba göre daha yüksek bulunmuştur. Öğrencilerin empati konusunda eğitim alma durumlarına göre ise ne iletişim becerileri ne de empatik eğilimleri bakımından gruplar arası bir fark belirlenmemiştir. Karaman ve ark., iletişim dersi alan öğrencilerin empatik eğilim puan ortalamalarını almayanlara kıyasla anlamlı şekilde yüksek bulmuşlardır.²² Diğer taraftan Akgün ve Çetin yaptıkları çalışmada, iletişim eğitimi alma durumlarına göre üniversite öğrencilerinin empati becerisi puanları arasında anlamlı fark bulunmamışlardır.²³ İletişim eğitimi alma ile ilgili elde edilen bulgular, Karaman ve ark.'nın sonuçlarıyla uyumludur ve iletişim derslerinin, öğrencilerin empati ve iletişim becerileri üzerine olumlu etkisinin olduğunu desteklemektedir.

Diş hekimliği fakültesini gönüllü olarak tercih etme durumuna göre öğrencilerin iletişim becerileri ve empatik eğilim skorları anlamlı düzeyde yüksek bulunmuştur. Çelik ve Çağdaş yaptıkları çalışmada, mesleğini gönüllü tercih edenlerin empatik eğilim düzeylerini daha yüksek bulmuşlardır.²⁴ Mesleği isteyerek seçen hemşirelik öğrencilerinin iletişim becerilerinin de daha yüksek olduğu bulunmuştur.²⁵ Bu çalışmaların aksine mesleği isteyerek seçmenin, iletişim becerileri ve empati üzerine etkisinin olmadığını belirten çalışmalar bulunmaktadır. Uğurlu ve Erdem yaptıkları çalışmada, stajyer diş hekimlerinin mesleklerini isteyerek seçme durumlarına göre iletişim becerileri skorlarında gruplar arası anlamlı bir farka rastlamamışlardır.² Hemşirelerin mesleğini tercih etme durumlarına göre empatik eğilimlerinde anlamlı bir fark olmadığı da belirtilmiştir.²⁶ Dökmen, bireylerin ilgi alanlarına yönelmelerinin o alanda başarılı olmalarını sağlamanın yanı sıra daha empatik olmalarını sağladığını belirtmiştir.²⁷ Dökmen'in çalışma sonuçlarına uyumlu olarak bu çalışmadan elde edilen bulgular, gönüllü olarak mesleği seçmenin empati ve iletişim bağlamında olumlu etkilerinin olduğunu işaret etmektedir.

Öğrencilerin gelir durumlarına göre iletişim becerileri ve empatik eğilim skorları arasında gruplar

arası anlamlı bir fark saptanmamıştır. Özkan ve ark. yaptıkları çalışmada, gelir düzeyi değişkeni bakımından ne iletişim becerilerinde ne de empati eğilimlerinde gruplar arasında anlamlı bir fark bulunmamışlardır.⁶ Sağlık yüksekokulu öğrencilerinin iletişim becerilerinin de gelir düzeylerine göre değişmediği bildirilmiştir.²⁸ Diğer taraftan Özdemir, gelir düzeyi düşük olanların yüksek olanlara kıyasla empati puan ortalamalarının yüksek olduğunu bildirmiştir.²⁹ Görür, sosyoekonomik durumlarına göre öğrencilerin iletişim becerilerinde anlamlı bir farklılık olduğunu bildirmiştir. Bu çalışmada, yüksek sosyoekonomik düzeydeki öğrencilerin iletişim becerilerinin daha iyi olduğu saptanmıştır.³⁰ Bu çalışmadan elde edilen bulgular, sosyoekonomik düzeyin iletişim ve empati üzerine etkisinin olmadığı yönündeki çalışmalarla benzerdir. Ergül'ün aktardığına göre Traux ve ark., doğuştan yardımsever olan bireylerin daha empatik olduklarını bildirmektedir.³¹ Bu sonuç, bireyin hangi gelir düzeyine sahip olursa olsun empatik eğiliminin daha çok kişilik özellikleriyle ilişkili olduğunu düşündürmektedir. Diğer taraftan yeterli gelir düzeyine sahip olmak, bireyin kolay iletişim kurmasında ve bunu devam ettirmesinde etkili olabilmektedir. Gelir seviyesindeki artışa paralel olarak iletişim becerilerinde artış olması beklenebilir bir durumdur.²⁸ Ancak çalışma sonucunda elde edilen bulgular, örneklemin iletişim becerileri ve empatik eğilimleri üzerinde gelir düzeyinin etkili olmadığını göstermiştir. Özerbaş ve ark., öğretmen adaylarının sosyoekonomik düzeylerinin, iletişim becerilerine etkisinin olmadığını bildirmişler ve sosyoekonomik düzeyin iletişim becerisi düzeyleri üzerinde bir etkisinin bulunmamasını, ülkemizdeki öğrencilerin sosyoekonomik düzeyleri ne olursa olsun, tüm okullarda aynı eğitim yaklaşımına sahip olunması ile açıklanabileceğini ileri sürmüşlerdir.³²

Öğrencilerin iletişim becerileri ile empatik eğilimleri arasındaki ilişki, pozitif yönde orta düzeyde bulunmuştur. Benzer şekilde Apaydın Demirci ve İkiz yaptıkları çalışmada, öğrencilerin iletişim becerileri ve empatik eğilimleri arasında pozitif yönde ve orta düzeyde ilişki olduğunu saptamışlardır.¹⁹ Tıp fakültesi öğrencilerinde yapılan bir çalışmada, iletişim becerileri ve empatik eğilimler arasında pozitif yönde düşük düzeyde bir ilişki olduğu belirtilmiştir.⁷ Erkan

ve Avcı, kişilerin güçlü iletişim becerilerine sahip olmasında empatik eğiliminin oldukça etkili olduğunu bildirmiştir. Bu çalışmada, bireylerin iletişim esnasında karşısındaki kendini anlaması ve anlamaya çalıştığı farkına varması, önemsendiklerini, değerli hissettiklerini ve kendilerini daha rahat şekilde ifade edebilecekleri de belirtilmiştir.³³ Öğrencilerin iletişim becerileri ve empatik eğilimleri arasındaki ilişki literatürle uyumludur. Empati, kişiler arası iletişimde önemli rolü olan bir sosyal beceri olarak görülmektedir.³⁴ Empatinin etkili iletişimdeki önemi göz önünde bulundurulduğunda, öğrencilerin empati ve iletişim davranışları arasındaki bu ilişki dikkat çekicidir.

ÇALIŞMANIN SINIRLILIKLARI

Çalışma, örnekleme bir devlet üniversitesine bağlı diş hekimliği fakültesinde öğrenim gören öğrencilerden seçildiğinden dolayı sınırlıdır ve tüm diş hekimliği fakültelerindeki öğrencilerin iletişim becerileri ve empatik eğilimleri olarak genellenemez. Öğrencilerin iletişim becerileri ve empatik eğilimlerinin karşılaştırılmasının, sınıflar arası ve gelir düzeyi sınıflamasına göre yapılmış olması ve çalışma başlangıcında örneklem tespitinin yapılmaması, bu çalışmanın sınırlılıklarını oluşturmaktadır. Çalışma örnekleminin yeterliliği, “post hoc” güç analizi yapılarak saptanmıştır.

ÖNERİLER

Mezuniyet Öncesi Diş Hekimliği Ulusal Çekirdek Eğitim Programı Mezun Yeterlilikleri kapsamındaki iletişimle ilgili yeterlilikler bağlamında, eğitim-öğretim müfredatları gözden geçirilerek iletişime yönelik teorik ve pratik ders içerikleri eklenmelidir. Müfredattaki zorunlu veya seçmeli dersler arasına iletişim dersi eklenerek, öğrencilerin bu konuda eğitim almalarına olanak sağlanmalıdır. Klinik eğitim sürecinde hasta ile iletişime dayalı pratik çalışmalar yapılmalıdır. Hekimlik mesleğinin öğretilmesinde usta-çırak ilişkisi ön planda olduğundan dolayı kliniklerdeki öğretim elemanlarından bu konuda destek alınmalıdır. Yapılan bu çalışmada, iletişim becerisi ve empatik eğilim bakımından sınıflar arası karşılaştırma yapılmıştır. Preklinik ve klinik düzeyleri arasındaki farkların tespit edebilmesi için yeni çalışmaların yapılması önerilmektedir. Diş hekimliği fakültesi öğrencilerinin empati ve iletişim becerile-

rini etkileyen diğer faktörlerin de dikkate alındığı, Türk diş hekimliği öğrencilerini temsil eden bir örnekleme planlanacak yeni çalışmalar, eğitim müfredatlarının ve bu alandaki ihtiyaç değerlendirmesinin etkin olarak yapılabilmesinde eğitimcilere katkı sağlayacaktır.

SONUÇ

Çalışmada, diş hekimliği fakültesi öğrencilerinin iletişim becerileri ve empatik eğilim düzeylerinin yüksek düzeyde olduğu bulunmuştur. Cinsiyet, empati konularında eğitim alma ve gelir düzeyi değişkenleri bakımından öğrencilerin iletişim becerileri ve empatik eğilimlerinde anlamlı bir fark bulunmamaktadır. İletişim eğitimi alan öğrencilerin empatik eğilimleri, dersi almayanlara kıyasla daha yüksektir. Diş hekimliğini gönüllü olarak tercih eden öğrencilerin, gönüllü tercih etmeyenlere kıyasla iletişim becerileri ve empatik eğilimleri anlamlı düzeyde yüksek bulunmuştur. Öğrencilerin iletişim becerileri ve empati eğilimleri arasında orta düzeyde ve pozitif yönde bir ilişki bulunmaktadır.

Teşekkür

Yazar, katkılarından dolayı Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Tıp Fakültesi, Tıp Tarihi ve Etik Anabilim Dalı Öğretim Üyesi Doç. Dr. Nilüfer DEMİRSOY'a ve Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Tıp Fakültesi, Biyoistatistik ve Tıbbi Bilişim Anabilim Dalı Öğretim Üyesi Dr. Öğr. Üyesi Oya KALAYCOĞLU'na teşekkür eder.

Finansal Kaynak

Bu çalışma sırasında, yapılan araştırma konusu ile ilgili doğrudan bağlantısı bulunan herhangi bir ilaç firmasından, tıbbi alet, gereç ve malzeme sağlayan ve/veya üreten bir firma veya herhangi bir ticari firmadan, çalışmanın değerlendirme sürecinde, çalışma ile ilgili verilecek kararı olumsuz etkileyebilecek maddi ve/veya manevi herhangi bir destek alınmamıştır.

Çıkar Çatışması

Bu çalışma ile ilgili olarak yazarların ve/veya aile bireylerinin çıkar çatışması potansiyeli olabilecek bilimsel ve tıbbi komite üyeliği veya üyeleri ile ilişkisi, danışmanlık, bilirkişilik, herhangi bir firmada çalışma durumu, hissedarlık ve benzer durumları yoktur.

Yazar Katkıları

Bu çalışma tamamen yazarın kendi eseri olup başka hiçbir yazar katkısı alınmamıştır.

KAYNAKLAR

- Pelit E, Karaçor M. Turizm öğrencilerinin iletişim becerileri üzerine bir araştırma: Afyon Kocatepe Üniversitesi örneği [A study on tourism students' communication skills: Afyon Kocatepe University example]. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*. 2015;14(4):847-72. [Crossref]
- Uğurlu M, Erdem R. Stajyer dış hekimlerinin iletişim becerilerinin değerlendirilmesi [Evaluation of communication skills of intern dentists]. *Journal of Süleyman Demirel University Institute of Social Sciences*. 2017;4(29):233-64. [Link]
- Turhan M. Empati eğilimi ile iletişim kurma becerisi arasındaki ilişki [Relationship between empathy tendency and communications skills]. *The Journal of Academic Social Science*. 2018;73:88-101. [Crossref]
- Yurttaş A. Sağlık yüksekokulu öğrencilerinin empatik becerileri ile problem çözme becerilerinin karşılaştırılması [Yüksek lisans tezi]. Erzurum: Atatürk Üniversitesi; 2001. [Erişim tarihi: 28 Kasım 2021]. Erişim linki: [Link]
- Korkut F. Yetişkinlere yönelik iletişim becerileri eğitimi [Communication skills training program for adults]. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*. 2005;28:143-9. [Link]
- Özkan Ş, Aba G, Çelik Y. Destek personellerinin iletişim becerileri ve empati düzeylerinin belirlenmesi: kamu hastanelerinde bir uygulama [Determination of communication skills and empathy levels of support staff: an application in the public hospitals]. *OPUS International Journal of Society Researches*. 2019;13(19):1430-46. [Crossref]
- Gamsızkan Z, Cangür Ş. Tıp fakültesi 3. sınıf öğrencilerinin empatik eğilim ve iletişim becerilerinin değerlendirilmesi [Evaluation of empathic tendency and communication skills in grade 3 students in faculty of medicine]. *Jour Turk Fam Phy*. 2019;10(2):89-97. [Crossref]
- Baloş Tuncer B, Canıgür Baybek N, Arslan Avan B, Çelik B, Tuncer C. The influence of clinical training level on the empathy levels of undergraduate and postgraduate dental students. *Acta Odontol Turc*. 2021;38(1):1-7. [Link]
- Yaman ZB. Okul öncesi öğretmenlerinin sınıf yönetimi beceri düzeyleri ile iş yaşam kalitesi arasındaki ilişkinin incelenmesi [Yüksek lisans tezi]. Sakarya: Sakarya Üniversitesi; 2019. [Erişim tarihi: 20 Kasım 2021]. Erişim linki: [Link]
- Korkut Owen F, Bugay A. İletişim Becerileri Ölçeği'nin geliştirilmesi: geçerlik ve güvenilirlik çalışması [Developing a Communication Skills Scale: validity and reliability studies]. *Mersin University Journal of the Faculty of Education*. 2014;10(2):51-64. [Link]
- Dökmen Ü. Empatinin yeni bir modele dayanarak ölçülmesi ve psikodrama ile geliştirilmesi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*. 1988;21(1):155-90. [Crossref]
- Sungur O. Korelasyon analizi. Kalaycı Ş, editör. *SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri*. 5. Baskı. Ankara: Asil Yayın; 2010.
- Akaltan KF. Dış hekimliği eğitiminde beceri ve yeterliğin değerlendirilmesi II: değerlendirme yöntemleri [Assesment of skill and competence in dental education II: assessment methods]. *Selcuk Dent J*. 2019;6(5):72-91. [Crossref]
- Alparslan Ö, Alparslan A. Communication skills and empathy levels: the case of health department students. *J Contemp Med*. 2020;10(4):546-50. [Crossref]
- Tutuk A, Al D, Doğan S. Hemşirelik öğrencilerinin iletişim becerisi ve empati düzeylerinin belirlenmesi [Determining communication skills and empathic levels of nursing students]. *CÜ Hemşirelik Yüksek Okulu Dergisi*. 2002;6(2):36-41. [Link]
- Aomatsu M, Otani T, Tanaka A, Ban N, van Dalen J. Medical students' and residents' conceptual structure of empathy: a qualitative study. *Educ Health (Abingdon)*. 2013;26(1):4-8. [Crossref] [PubMed]
- Yığıtbaş Ç, Deveci SE, Açık Y, Ozan AT, Oğuzöncül AF. Sağlık eğitimi alan bir grup öğrencinin empatik eğilim ve becerisi [The empathic tendency and empathic skills of a group of students receiving health education]. *SDÜ Sağlık Bilimleri Dergisi*. 2013;4(1):7-13. [Link]
- Kutlu M, Çolakoğlu N, Pay Özgüvenç Z. Hasta hekim ilişkisinde empatinin önemi hakkında bir araştırma [A study on the importance of empathy in patient-doctor relationship]. *Sağlıkta Performans ve Kalite Dergisi*. 2010;2(2):127-43. [Link]
- Apaydın Demirci Z, İkiz S. Çocuk gelişimi öğrencilerinin iletişim becerileri ve empatik eğilim düzeyleri arasındaki ilişki: Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi örneği [Relationship between communication skills and empathy tendency levels of child development students: example of Bilecik Şeyh Edebali University]. *Journal of International Social Research*. 2017;10(54):678-85. [Crossref]
- Dökmen Ü. Küçük Şeyler. 3. Baskı. İstanbul: Sistem Yayıncılık; 2005.
- Altıntaş ME. Ahlak eğitimine feminist bir yaklaşım: özen yaklaşımı [Caring: a feminist approach to moral education]. *Bilimname*. 2014;1:99-120. [Link]
- Karaman NN, Tatlı S, Yavuzekinci M. İletişim derslerinin empatik eğilim ve prososyal davranışlar üzerine etkisinin incelenmesi [An investigation on the effect of communication courses on empathic tendency and prosocial behaviors]. *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 2017;10(2):91-104. [Link]
- Akgün R, Çetin H. Üniversite öğrencilerinin iletişim becerilerinin ve empati düzeylerinin belirlenmesi [Determining the communication skills and empathy levels of university students]. *MANAS Journal of Social Studies*. 2018;7(3):103-7. [Link]
- Çelik E, Çağdaş A. Okul öncesi eğitim öğretmenlerinin empatik eğilimlerinin bazı değişkenler açısından incelenmesi [A research regarding the emphatic tendencies of preschool education teachers in terms of some variables]. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 2010;23:23-38. [Link]
- Hendekci A. Hemşirelik öğrencilerinin iletişim becerileri ve ilişkili bazı değişkenler [Communication skills of nursing students and some related variables]. *Samsun Sağlık Bil Der*. 2020;5(1):36-41. [Link]
- Taşdemir G, Karaslan A. Hemşirelerin empatik eğilim ve iş doyumu düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi [Assessment of the relationship between the empathic tendency and job satisfaction of nurses]. *Ege Üniversitesi Hemşirelik Yüksek Okulu Dergisi*. 1999;15(1):1-12. [Link]
- Dökmen Ü. Sanatta ve Günlük Yaşamda İletişim Çatışmaları ve Empati. 53. Baskı. İstanbul: Remzi Kitabevi; 2008.
- Bingöl G, Demir A. Amasya sağlık yüksekokulu öğrencilerinin iletişim becerileri [Communication skills of students of Amasya medical vocational school]. *Göztepe Tıp Dergisi*. 2011;26(4):152-9. [Link]
- Özdemir LA. Üniversite öğrencilerinde empati ve sosyotropik otonomik kişilik özellikleri [Yüksek lisans tezi]. İstanbul: Haliç Üniversitesi; 2013. [Erişim tarihi: 27 Kasım 2021]. Erişim linki: [Link]
- Görür D. Lise öğrencilerinin iletişim becerilerini değerlendirmelerinin bazı değişkenler açısından incelenmesi [Yüksek lisans tezi]. Adana: Çukurova Üniversitesi; 2001. [Erişim tarihi: 25 Aralık 2021]. [Link]
- Ergül HF. Sağlık meslek lisesi öğrencilerinin benlik algı düzeyleri ile empatik eğilim ve empatik beceri düzeyleri arasındaki ilişki [Yüksek lisans tezi]. Adana: Çukurova Üniversitesi; 1995. [Erişim tarihi: 25 Kasım 2021]. Erişim linki: [Link]
- Özerbaş MA, Bulut M, Usta E. Öğretmen adaylarının algıladıkları iletişim becerisi düzeylerinin incelenmesi [The investigation of pre service teachers' perceived communication skills level]. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*. 2007;8(1):123-35. [Link]
- Erkan Z, Avcı R. Öğretmen adaylarının iletişim becerileri: mizaç ve karakter özelliklerinin rolü [Teacher candidates' communication skills: the role of temperament and character]. *Mersin University Journal of the Faculty of Education*. 2014;10(1):84-94. [Link]
- Çam O. Kişiler arası ilişkiler ve sosyal beceriler [Interpersonal relationships and social, skills]. *Ege Üniversitesi Hemşirelik Yüksek Okulu Dergisi*. 1998;14(2):201-14.